V., S.
Pro zhytie i tvory Ivana Franka

UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

40

С. В.

ЖИТЄ І ТВОРИ ІВАНА ФРАНКА

ЛЬВІВ : 1913
НАКЛАДОМ
Д. ВУСОВИЧА

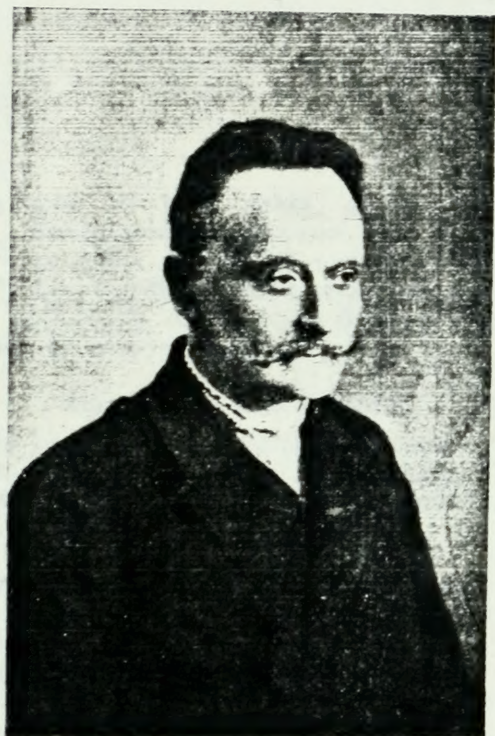
ІЗ ЗАГАЛЬНОЇ
ДРУКАРНІ
ПЕКАРСКА 32.

С. В.

Про житє і твори Івана Франка

ЛЬВІВ 1913.
Накладом Д. Вусовича.
Із Загальної Друкарні.

ВАСИЉ ДУДАР

Сорок літ тому назад, як Франко почав працювати над народом, часи не такі були як тепер. Нарід був убогий, темний і понижуваний. Несенє сьвітла, науки між хлопів та робітників називало ся бунтом. Тодїшний стан ось як описує Франко:

На підгірю села невеселі...

Хлїб і страва тут найстарша справа,
Цїль всїх змагань, замислів, турботи,
Мов родивсь сей лиш люд для роботи,
А на хлїб вся праця йде кровава.

Ліжко газди — пять дощок незбитих,
Сніп соломи і верета зрібна.
Тепла піч є для дїтий невкритих,
А для старших постїль непотрібна...

На стїнї розвішані довкола
Деревляні, давні богомази:
Страшний суд, Варвара і Микола,
Чорні вже від диму, мов від мази.

Тілько й всього християнства в хатї,
Але є й письменства в нїй познаки:
Там під сволоком, завитий в шматї
Лист небесний — писаний Бог зна ким,

Йосифінський патент панщизняний,
Прадідівський квіт на трийцять буків,
Діда скарга за ґрунтець забраний,
Батьків акт ліцитацийний драний —
Ось весь спадок, що лишивсь для внуків.

Що нині нарід більше просьвічений, мудрійший й не так боязливий заслуга в тім велика Івана Франка. Він стало перебував й працював в Галичині, а головно у Львові. Ту видавав книжки для народу й ґазети. Їздив по селах, скликав віча й ніс сьвітло науки між убогий нарід.

Так само велике його значінє для цілої Соборної України. Хоч назвиско його було свого часу страшне для російської держави, всетаки богато його книжок та видань переходило через границю і несло з собою сьвітло на російську Україну. Крім того друкувались таки там у Київі його книжки під псевдонімом (прибраним назвиском) Мирон.

Виступав він і проти гнету мадярських дикунів (гл. його протест „І ми в Европі“), що задумали знищити і винародовити наш нарід на Угорщині. Не менший мав він вплив і на американських Українців і взагалі всюди де тільки гомонить українське слово.

I.

Іван Франко вродив ся 15. червня 1856. р. в Нагуєвичах, селі дрогобицького повіту. Батько його Яків був доволі заможним селянином, та знав добре ковальське ремесло. Добре знав він вагу науки; так щож? школа була далеко на горішному кінци села; дитині за тяжко було-б ходити, та ще як сніг завіє дорогу. Батько, призадумавшись, віддав Івана до школи в сусіднім селі в Ясениці Сільній. Там замешкав хлопчина в свойого дядька Павла Кульчицького, що був письменним чоловіком й помагав в науці Іванови. Наука в Ясениці

відбувалась два роки і через той час приучував ся він читати по польськи, руськи, німецьки, писати та рахувати.

По науці в Ясеници записав його батько до другої кляси німецької або нормальної школи в Дрогобичи, що містилась в монастири ОО. Василиян, при церкві св. Трійці. Тут при кінци шкільного курсу одержав він першу льокацію. Коли малого Івана викликали щоб взяв нагороду (книжочку) вчув він чийсь плач; розглянувшись побачив, що се його батько плакав з радости. В два місяці опісля не стало коваля Якова між живими, а дрібненькі діти остались сиротами. Тепер ротів було богато, а робити не було кому. Мати не могла собі дати ради й господарство почало розлїзатись. Щоб ратувати його від цілковитої руїни вийшла мати вдруге заміж за Гриня Гаврилика, який був добрим й тямущим чоловіком, тай гроший надбав собі при копальнях нафти в Бориславі. Вітчим не відкинув ся від свойого пасерба і дальше посилав його до нормальної школи, а навіть постановив посилати його до висших шкіл. Ще учеником нормальної школи приглядав ся Франко шкільному житю, та житю міщан і ремісників. Спомини з тих часів знаходимо в оповіданях: Малий Мирон, Schön-Schreiben, Оловець. В столярнї, які він написав пізнійше, по богато роках.

II.

В 1868. р. здав Франко вступний іспит і почав ходити до ґімназиї. Ту вчив ся він дуже добре, бо від першої до осьмої кляси був він одним з найліпших учеників. Як кожному мужицькому синови, так і йому доводилось переходити прикрі й важкі хвилї і невигоду. Все таки ґімназіяльне житє мало чимало принади й богато невинних приємностий. Вже в низшій ґімназиї, поза шкільними книжками, читав він „Русалку Дністрову“ (видану Маркіяном Шашкевичем), Костомарова „Переяславську ніч“, та

найбільш припав йому до вподоби „Кобзар“ Шевченка, якого він при своїй тямучости вивчив ся на память. В тім часї списав він богато народних пісень від своєї матери та від чужих людий, найбільше коломийок й дальше цікавив ся житєм убогих людий. В вищій гімназиї читав дуже богато творів українських письменників: Шевченка, Кулїша, Марка Вовчка, Стороженка, Руданського, Мирного та богато сьвітових письменників: французьких, англїйських, нїмецьких. Велике нещастє стрінуло Франка як він був учеником шестої кляси гімназіяльної. З сьвітом розпрощала ся мати, а він став круглим сиротою. Вітчим далї займав ся долею пасерба.

В 1873. р. написав він вірш: „Котляревський“ та „Народня пісня“, які й до нинї не стратили свойого значіня (останнїй був друкований в часописи „Друг“ в 1874 р.) й від того часу зачинає ся його діяльність й невсипуща праця для українського народу.

Після укінченя семої кляси Франко у перше не поїхав до дому помагати в роботї на господарстві, а вибрав ся на дальшу мандрівку, щоб зажити волї, побачити більше сьвіта та пізнати людий. Тодї то звидїв він більшу часть Галичини, а головно гірскі єї околицї. В 1875. р. здав матуру з відзначенєм.

III.

По матурі приїхав Франко до Львова й вступив на унїверситет, записавшись на фільозофічний видїл. Між академиками у Львові в той час було одно товариство нїби українське, друге москвофільське. Франко опинив ся в москвофільськім товаристві „Академічний кружок“ тому, що воно видавало часопись „Друг“, в котрій він поміщував свої поезії, оповіданя та довшу повість „Петрії і Довбущуки“, де дїйсність переплїтаєть ся з фантазією. В дома, для себе писав по українськи та фонети-

кою, але для „Друга“ мусів пероробльовати на язичіє.

Між тим на „Академічний кружок“ й часопись „Друг“ почав впливати Михайло Драгоманів, професор київського університету, а потім, вигнаний з України, професор на університеті в Софії (Болгарії). Він був щирим Українцем, вченим, історіком й великим прихильником убогих людий, робітників та селян. Він сказав, що кожне слово сказане не по українськи, кожний крейцар виданий на неукраїнську справу, се видаток з мужицької скарбниці, який до неї не вернеть ся ні звідки. Не дивниця, що Драгоманів потягнув за собою всю кращу молодіж і що найбільше припав до душі своєю наукою Франкови, який сам був мужицьким сином й знав добре селянина, якого описав в поезії „Наймит“:

В устах тужливий спів, в руках чепіги плуга,
Так бачу я його;
Нестаток і тяжка робота і натуга
Зор ли зморщками чоло.
Душею він дитя, хоч голову схилив
Немов дідусь слабий,
Бо від колиски він в недолї пережив
І в труді вік цілий.

———

Той наймит — наш народ, що поту ллє потоки
Над нивою чужою.
Все серцем молодий, думками все високий,
Хоч топтаний судьбою.
Своєї доленьки він довгі жде столїтя,
Та ще надармо жде:
Руїни перебув, татарські лихолїтя
І панщини ярмо тверде.
Та в серці хоч і як прибитім
Надія кращая жиє...

Нарід ждав й надіяв ся, що хтось прийде допомогти йому в важкому лихолїтю, покаже шлях

як видобутись з економічного занепаду, та духової темноти. Тимчасом Франко пильно читав, вчив ся та ходив на університетські виклади, щоб згодом віддати все своє щасте, свої літа, свій ум для народа, з якого сам вийшов.

В 1877. році постигло Франка велике нещасте, тоді саме, коли був він на другім році університетських студій. Його арештовано. В акті оскарженя закидувано йому приналежність до тайного товариства (яке до речі сказавши ніколи не істнувало на Галицькій Україні), та знайомість його з Михайлом Драгомановим, котрий як для Росиї так і для Австриї показав ся чомусь небезпечним так, що в своїм часі йому було заказано зявлятись на австрийській землї. За ті дві провини засуджено Франка на шість тижнів арешту, а передтим держано його в слїдчім арештї (інквізиті) „тілько“ вісім місяців.

Вийшовши з тюрми мав Франко перед собою замкнений університет, а про професорську чи яку там иншу урядову посаду не було що й думати. А до того всего ще й свої відцурались його й обминали на улиці як небеспечного бунтаря; для молодоїж людини то вже найгірша самота. Свій тодішний стан душевний висказав він в отсїй поезії:

Відцурали ся люде мене!
Сей та той надійде і мине!
Тілько боязно скоса зирне...
Чи боять ся ті люди мене?

Я блукаю, мов звір серед гір,
Серед шуму вулиць містових,
В серцю чую слова мов докір:
Ти проклятий один серед них!

Самотою хожу я, мов блуд,
З горем в серці нестерпно важким...
Всі знайомі минають, ідуть —
Поділити ся горем нї з ким.

IV.

Після тюрми почав Франко у купі з Павликом видавати місячник „Громадський Друг“, в якім було тільки нових думок, що власти конфіскували книжку за книжкою. В „Громадськім Друзї“ поміщує він, крім політичних статий, довге оповіданє „Boa constrictor“, де представлений змій-удав, найбільший бориславський богач Ґолькремер, що ссе кров, та живцем проковтує робітників, що працюють в него за марний гріш. Продовженєм оповіданя „Boa constrictor“ вважаєть ся оповіданє „Борислав сміє ся“. Взагалї велику часть творчости Франка займають бориславські оповіданя, де живо представлене те пекло, де житє людське не цінить нї трошки.

В перших місяцях 1880. р. виїхав Франко в гостину до одного знайомого, що жив в Березові, коломийського повіта. В місточку Яблонові на підставі підозріня, що він бунтує селян арештовано його в друге, та причіплено до процесу, що вів ся против сестер Павликівен (сестри Михайла Павлика) й селян Фокшеїв. По трьох місяцях випущено його з арешту та відставлено під опікою поліцая на місце уродженя. Сей транспорт по поліцийних арештах в Коломиї, Станиславові, Стрию і Дрогобичи, належить до найтяжчих хвиль його житя. Вже до Дрогобича приїхав Франко з сильною горячкою. Тут впаковано його в яму, описану в оповіданю „На днї“, і звідси ще того самого дня післано пішки з поліцаєм до Нагуєвич. По дорозї заскочив їх дощ й промочив їх до нитки. В дома прожив Франко тиждень й удав ся до Коломиї, та прожив там страшний тиждень в готелю, опісля жив трьома крейцарами знайденими над Прутом на піску. Вкінци запер ся в своїй кімнатцї в готелю і лежав півтора дня в горячцї й голодї, ждучи смерти, безсильний і знеохочений до житя. Один із його знакомих спас його від голодової смерти.

В третє арештовано Франка в 1889. р. В тюрмі держали його десять тижнів, але за що, то ані Франко ані мабуть і самі судиї не знали. Тут в тюрмі написані його славні „тюремні сонети“ та звісне оповіданє „До сьвітла“.

Крім поезій, поем, оповідань, повістий, між якими визначаєть „Захар Беркут“, написав Франко також драми: „Украдене щастє“, „Майстер Чирняк“, „Сон князя Святослава“, та загально-звісну комедію „Учитель“, з житя сільського учителя, який в нагороді за свої труди має те, що його переносять з місця на місце.

Між иншим згадаємо його кандидатуру на посла в тернопільськім повіті, де він перепав завдяки чорним духам, які поборювали його при помочи уряду.

Скінчивши фільософічні студії в Відні й одержавши степень доктора фільософії, Франко в 1895. р. виголосив на львівськім університеті виклад на тему: „Наймичка“ поема Т. Шевченка, а збір професорів ухвалив надати йому катедру історії української літератури. Та і тепер злі духи не спали й впливали на графа Беденія, тодішнього намісника Галичини, який і без того був неприхильно настроєний до чоловіка, що три рази за правду сидів в криміналі, щоби не затвердив професури Франка, що він і зробив.

V.

В 1898 р. відсьватковано у Львові 25-лїтний ювилей письменської діяльности Івана Франка. Свято відбулось заходом молоді в великій салї, де зібралось богато людий ріжного стану, щоб віддати поклін та зложити подяку за його працю для України. По промові Михайла Грушевського, професора львівського університету й вченого історика, промовив в імени селян соймовий посол-селянин Стефан Новаковський ось так: „По 1848. р.

жили наші хлопи темні і безрадні. Не було нікого, хто би ними заопікував ся й вивів їх на твердий гостинець. Панські жарти все ще дошкулювали хлопам. Справді, „бідні хлопи, бідний край“ зазнав так богато горя, що не хотів вірити в добро... Перший, що цілою душею приляг до хлопів був Іван Франко. Всю свою працю, все своє житє, він дав для хлопів, найтяжші удари не відвели його від боротьби за правду, за добро, за волю... І хлопи зрозуміли його. І муками в місцях „неволі і сліз“, де повстали Франкові „тюремні сонети“, засьвідчили, що його наука стала для них заповітом в житю. Хлопи з найбільшою вдячностию дивлять ся на працю Франка, а будучі поколіня його працю будуть благословити“.

Відтак промовляла письменниця Наталія Кобринська й витала оборонця женщин, яких неволю представив в драмі „Украдене щастє“ в оповіданях „На дні“, „Між добрими люди“, а навіть написав осібну студію: „Жіноча неволя в укр. піснях“. Франко перший вивів тип жінки-еманципанки в українській літературі.

Іменем молодіжи промовляв Гриць Гарматій.

На кінци промовив його найближчий товариш, Михайло Павлик, тими словами: „Отже позволь, найперше, подякувати Тобі за те, що не погордив єси найдорожчим духовим скарбом наших мас — їх мовою, простою мовою наших народних пісень та оповідань, — а противно поклав єси її в основу своєї праці на нашій літературній ниві та показав своїми власними писанями, що мова та спосібна до найвищих творів штуки й науки. Спасибі Тобі, що звеличив єси ту мову, — довго, ба ще й тепер поневіряну деякими нерозумними синами нашої неньки (України), — і силою свого таланту всилував людей чужих, культурніщих від нас наций, вшанувати її перекладами Твоїх праць на їх літерасурні мови. Сим поміг Ти покласти нашу просту мову в ряді цивілїзованих мов“.

Франко зворушеним голосом подякував всім тим, що устроіли свято й говорив далі: „Яко син селянина, вигодуваний твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обовязку віддати працю свойого житя тому простому народови. Вихований у твердій школі я від малку засвоів собі дві заповіді. Перша то було власне почутє того обовязку, а друга, то потреба ненастанної праці. Я бачив від малечку, що нашому селянинови ніщо не прийде за дармо, що нам ні від кого ніякої ласки не надіяти ся. Тілько те, що з чужого культурного добра присвоїмо собі також власною працею, стане нашим добром. От тим то я старав ся присвоювати нашому народови культурні здобутки иньших народів і знакомити иньших з його житєм".

Після промови Франка відчитано привітні письма з ріжних сторін України й з чужини.

Відтак відбув ся концерт зложений зі співу, музики й деклямацій.

В тім-же році, на місце „Зорі" та місячника „Житє і Слово", заложено великий журнал „Літературно-науковий Вістник", а Франко став в нім одним з найбільше видатних співробітників. Ту поміщувались його поезії, що увійшли в збірки: „Semper tiro", „Із днів журби" та „Мій Ізмарагд". Ту друкувались оповіданя з гуцульського житя: „Терен у нозі" та „Як Юра Шикманюк брив Черемошем". Крім дрібнійших та більших оповідань, як: „Гриць і панич", „Хома з серцем і Хома без серця", появляють ся там дві його великі повісти: „Великий шум", з панщизняних часів, яку залюбки читають інтелїгенти, як також більш осьвічені селяне та „Перехрестні стежки", де представлений молодий адвокат Рафалович, суспільний діяч, який хоче працювати для народа з пожертвованєм власного щастя, стрічає однак на дорозї богато ворогів, при тім переслїдуваний й караний властями, теж в знаки дасть ся йому сенянська байдужність, які набрались тільки одного досьвіду, що панська

ласка якось ніколи хлопови на добро не вийшла. Всї ті противности поборює молодий ідеаліст. Гарно змальований катюга Смальський, урядник, який не має більш нічого до робити, як запиватись та побивати жінку. В загалї цїле багно повітового міста добре представлене.

Майже в кожній книжцї Л. Н. Вістника друкувались його коротші та довші замітки, наукові працї та критичні статї про українських письменників: Михайло Старицький, Самійленко, Леся Українка, Павлик М., Петрушевич, Гушалевич і т. д. Гарнї його студії про сьвітових письменників.

VI.

На кінець згадаємо ще про поему Франка „Мойсей". Се найкращий його твір та взагалї один з найвартіснїйших, які появились в українській лїтературі. Франкового „Мойсея" можна поставити в ряді Шевченкових поем, не що до змісту й оброблення а що до краси та артистичної вартости.

Зміст „Мойсея" менше-більше такий: Жидівський пропок Мойсей веде свій нарід до обіцяної землї. Сорок лїт блукають по пустинї й не можуть дійти до цїли. Вкінци нарід тратить віру й надію дійти до обіцяної країни й за підшептом злих духів хоче побити камінєм Богом вибраного пророка. З болем в серцї сей покидає нарід, відходить в гори й проводить час в самотї на роздумуваню. В серце вкрадаєть ся сумнїв й він звертаєть ся до Бога:

Сорок лїт я трудив ся, навчав,
Весь заглублений в тобі
Щоб з рабів тих зробити народ
По твоїй уподобі.

Сорок лїт мов коваль я клепав
Їх серця і сумлїня,
І до того дійшов, що уйшов
Від їх кпин і камiня.

Пророк жалієть ся Богови за кривду, невдячність свойого народа й постановляє сам один дійти та зложити старі кости вобіцянїй землї.

Він там буде лежати і ждати як його нарід прийде за ним мов за нелького діти. Перед відходом сходить в долину й звертаєть ся до дітий, які найбільш запалювались його наукою й приноровлялись до його поривів. Мойсей взиває їх щоб не гасили святого огню, який горить в їх молодих серцях.

Мимоволї приходить порівнанє Мойсей і Франко.

Чи-ж не блукав він сорок літ по галицькій пустині? Чи-ж не був каменярем, що промощував дорогу правдї, а пророком, що веде нарід до кращої й вищої цїли?

Нераз обкидувано його камінєм й болотом за намовою злих духів, та він не покидав працї, тільки говорив з докором до народа:

Як-би ти знав, як люблю я тебе!
Як любю невимовно!
Ти мій рід, ти дитина моя,
Ти вся честь моя й слава,
В тобі дух мій, будуще моє
І краса і держава.
Я весь свій вік, весь туруд тобі дав
У незломнім завзятю, —
Підеш ти в мандрівку столїть
З мого духа печатю!

Так, український нарід по всї віки мати-ме печать великого духа Франка. Так, як біблїйний Мойсей, так і Франко нераз звертав ся до молодї, котра була найбільше чутлива на його науку й пориви, щоби та молодіж той цьвіт народа, йшла шляхом, який він вказував, до обіцяної землї, **Вільної, Самостійної України.**

